

М.М. ПЕРЕГРИМ

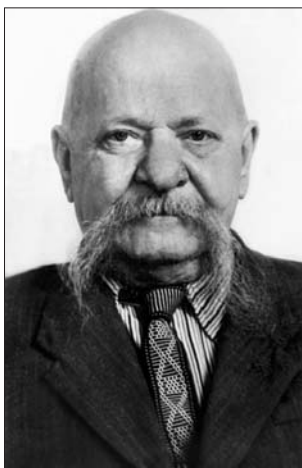
Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 м. Київ, вул. Тімірязєвська, 1

ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА О.І. СОКОЛОВСЬКОГО

Описано життєвий шлях та наукову діяльність видатного вченого і педагога, першого завідувача відділу флори і рослинності СРСР Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР професора О.І. Соколовського.

У 2005 р. виповнюється 70 років з дня заснування Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України. За цей час доля пов'язала з Ботанічним садом багато творчих талановитих особистостей, видатних науковців. Однією з таких особистостей був професор Олександр Іванович Соколовський, який присвятив 24 роки свого життя цій установі, 14 з яких він очолював відділ флори і рослинності СРСР. Однак отримати відомості щодо життя та діяльності Олександра Івановича досить важко. Ми знайшли лише дві статі, присвячені професору О.І. Соколовському, — його учня С.С. Харкевича [11] і його колишньої студентки Л.Ф. Кучерявої [4].

Народився Олександр Іванович Соколовський 27 серпня 1892 р. у с. Межеріч Лебединського повіту Харківської губернії (за сучасним адміністративним поділом Лебединський р-н Сумської обл.) у родині сільського вчителя. Початкову освіту він отримав у сільській школі. Потім був прийнятий до п'ятого класу I реального училища у м. Харкові, яке закінчив у 1911 р. Того ж року О.І. Соколовський склав додатковий іспит з латинської мови при 4 чоловічій гімназії Харкова і був зарахований до відділення природничих наук фізико-матема-

О.І. Соколовський

тичного факультету Харківського університету. У студентські роки Олександр Іванович спеціалізувався із систематики вищих рослин на кафедрі, якою керував професор В.М. Арнольдї. У 1914 р. за його рекомендацією студента О.І. Соколовського зараховують практикантом на Полтавську сільськогосподарську станцію, де Олександр Іванович виконує свою першу наукову роботу з дослідження дикорослої флори території Полтавської сільськогосподарської станції та її околиць, яку пізніше було

представлено як дипломну роботу в університеті. З 1915 по 1916 р. він практикується у лабораторії фітопатології професора О.О. Потєбні на Харківській сільськогосподарській станції.

Закінчивши університет у 1916 р., О.І. Соколовський працював один рік учителем природознавства у I Харківській змішаній гімназії, але зв'язок з університетом не втрачав. У 1918 р. переїжджає на постійне проживання до Києва, де його за рекомендацією професора В.М. Арнольдї зараховують на посаду асистента кафедри морфології та систематики рослин Українського державного університету, якою керував на той час професор О.В. Фомін. Тут він пропрацював 20 років. Цей період життя Олександра Івановича досить детально описано у

статті Л.Ф. Кучерявої [4]. Зазначимо лише основні події, які відбулись у цей період, щоб зрозуміти, яким натхненим, енергійним і працьовитим був О.І. Соколовський.

У 1922 р. Олександра Івановича зараховують на факультет професійної освіти Вищого інституту народної освіти ім. М. Драгоманова, після закінчення якого, в 1923 р., він одержав ступінь кандидата природничих наук. З 1923 р. проходить підготовку в аспірантурі при Науково-дослідній кафедрі під керівництвом академіка О.В. Фоміна, вивчаючи рід конюшина (*Trifolium L.*) у флорі України. У 1935 р. кваліфікаційна комісія Народного комісаріату освіти УСРР затвердила О.І. Соколовського в званні професор, а в 1936 р. присудила вчений ступінь кандидата біологічних наук без захисту дисертації. У цей же період Олександр Іванович викладав природознавство в одній з трудових шкіл Києва, а також працював у Ветеринарно-зоологічному і Педагогічному інститутах, у НІІ цукрової промисловості, НІІ біології при Київському державному університеті.

Упродовж 1933—1938 рр. О.І. Соколовський завідував кафедрою ботаніки Педагогічного інституту, а з 1935 по 1938 р. був деканом біологічного факультету Київського університету.

У 1938 р. на долю Олександра Івановича Соколовського випали важкі випробування. Його було репресовано і без суду в адміністративному порядку вислано на 5 років до Казахстану (м. Кзил-Орда). Однак, незважаючи на життєві негаразди, будучи закоханим у природу, ботаніку, О.І. Соколовський продовжує активно працювати спочатку на посаді професора, а пізніше завідувача новоствореної кафедри ботаніки Кзил-Ординського педагогічного інституту.

У період з 1942 по 1945 р. він за сумісництвом працював професором кафедри вищих рослин Українського об'єднаного університету, створеного на базі евакуйованих Київського та Харківського університетів, куди його запросив М.В. Клоков. У період заслання та Великої Вітчизняної війни професор Соколовський досліджував флору і

рослинність, рослинні ресурси Казахстану, зокрема Кзил-Ординської області, збирав гербарій. Результати досліджень мали велике практичне значення: матеріали було використано у Кзил-Орді в Облплані, земельному та аптечному управліннях, його учениця Т. Огай підготувала зведення флори Кзил-Ординської області.

Після звільнення України від німецько-фашистських загарбників (1944) за викликом Міністерства освіти УРСР Олександр Іванович Соколовський повертається до своєї альма-матер у Харків — міста, з яким була пов'язана його молодість, де зроблено перші кроки в науці під керівництвом професора В.М. Арнольдї. Тут він активно працює на посаді професора і завідувача кафедри морфології та систематики рослин над відновленням роботи університету, поповнює гербарій кафедри, проводить наукові дослідження.

Однак у Харкові професору О.І. Соколовському довелося недовго працювати. Восени 1945 р. він переїжджає до Києва і обіймає посаду старшого наукового співробітника відділу біології рослин Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР (ЦРБС), а у 1946 р. очолює новостворений відділ флори та рослинності СРСР.

Повернувшись до Києва, з яким були пов'язані двадцять років життя та активної наукової і педагогічної діяльності, і займаючись перспективною та творчою роботою зі створення ботанічного саду — Олександр Іванович Соколовський відчув так звану другу молодість. У Ботанічному саду професор Соколовський отримав можливість реалізувати велику кількість своїх ідей, планів, які ґрунтувалися на значному досвіді. Так, під його керівництвом виконано тему: "Створення ботаніко-географічних ділянок у ботанічному саду АН УРСР" [5]. О.І. Соколовський був автором робочих проектів кількох ботаніко-географічних ділянок: "Степи України", "Крим", "Крейдяний бір" (частина ділянки "Ліси рівнинної частини України"), безпосередньо керував створенням ділянок "Ліси рівнинної части-

ни України", "Карпати", "Кавказ", "Середня Азія", "Алтай" і "Далекий Схід", брав участь у складанні проекту експозиційної ділянки "Система вищих рослин" [8]. У цей час співробітниками відділу на ділянках було зібрано 2500 видів рослин, що становило 70% видового складу зелених насаджень Саду (не враховуючи рослини закритого ґрунту та окремі сорти і форми культурних рослин). Олександр Іванович провів велику роботу з каталогізації колекцій Ботанічного саду, розпочав роботу зі створення гербарію (нині це один з провідних гербаріїв України). За результатами роботи професор О.І. Соколовський разом з академіком М.М. Гришком опублікував книгу "Ботанічний сад АН УРСР та його колекції" [1] та статтю у співавторстві з С.С. Харкевичем "Про створення в Ботанічному саду АН УРСР довідкового гербарію рослин, вирощуваних в ботсадах УРСР" [2].

Під керівництвом професора О.І. Соколовського відділом флори та рослинності СРСР була виконана ще одна велика тема: "Вивчення корисних рослин флори Середньої Азії, Алтаю і Далекого Сходу в зв'язку з введенням їх у культуру".

У період становлення Саду О.І. Соколовський організував багато експедицій по Україні, а також на Кавказ і Далекий Схід. Природа цих місць його надзвичайно вразила своєю красою, це можна прослідкувати навіть у наукових звітах про відрядження, які досить поетично писав Олександр Іванович. Наприклад, звіт про відрядження на Кавказ починається епіграфом з вірша Тараса Шевченка. А рядки самого звіту за своєю щирістю, відвертістю чимось нагадують рядки з твору видатного українського письменника І. Нечуй-Левицького "Микола Джеря": "До головного Кавказького хребта, що простягається у проміжку між двома морями — Чорним і Каспійським — і вкритий густими лісами, з півночі щільно підходять незорі степові простори Чорноморсько-Кубанської низини і Прикаспійських степів. Прославшись велетенським ланцюгом гір, вкритих одвічними сніговими

шапками й льодовиками, головний хребет, разом із численними його відгалуженнями та відрогами, становить обширну гірську країну, так званий Великий Кавказ, понад 1100 кілометрів у довжину й 100—130 кілометрів завширшки, розташовану в центральній своїй частині поміж двома вартовими велетнями — Казбеком (5043 м) й двоюловим Ельбрусом (5629 м)" [3, арк. 36]. Слід згадати про ще один талант Олександра Івановича Соколовського. Він був поліглотом, володів 6 мовами: зокрема англійською, німецькою, французькою і польською. Це приклад для наслідування для багатьох сучасних науковців.

Працюючи в ЦРБС, професор Соколовський приділив велику увагу дослідженню кореневих систем рослинних асоціацій заплачних лук Середнього Дніпра [9] і степів заповідника "Михайлівська цілина" [7], біології злісного кореневого бур'яну — гірчака звичайного (*Acroptilon repens* (L.) DC.), щоб розробити заходи боротьби з ним [10]. Олександр Іванович також займався питаннями систематики, геоботаніки, морфології рослин, методики викладання біології у школі. Загалом професор О.І. Соколовський опублікував 43 наукові роботи, переважно одноосібно. Розпочав роботу над докторською дисертацією на тему: "Порівняльне вивчення розвитку кореневих систем мезофітних і ксерофітних рослинних асоціацій". У 1954 р. О.І. Соколовський збирався поступати у докторантуру при Ботанічному інституті (м. Ленінград), однак, зважаючи на його вік, Президія АН УРСР відмовила йому.

Олександр Іванович Соколовський був активним громадським діячем, брав участь у роботі Українського наукового товариства, Сільськогосподарського наукового комітету при Народному Комісаріаті землеробства УРСР, комісії Міністерства освіти УРСР, Українського ботанічного товариства, Українського товариства охорони природи та сприяння збагаченню природних ресурсів.

У березні 1957 р. О.І. Соколовського призначили в.о. директора ЦРБС, але за кілька

місяців цю посаду обійняв Є.М. Кондратюк. З 1962 по 1964 р. професор О.І. Соколовський працював за сумісництвом у Київському університеті. У березні 1966 р. спеціальним рішенням Президії АН УРСР Олександра Івановича переводять на посаду наукового консультанта. Однак у березні 1970 р. згідно з наказом директора ЦРБС академіка А.М. Гродзінського його звільняють у зв'язку зі скороченням штатів для оптимізації роботи установи. 22 травня 1974 р. Олександр Іванович Соколовський помер від інфаркту. Після смерті його бібліотеку було передано до бібліотеки ЦРБС, на жаль, вона не зберігається окремим фондом.

Олександр Іванович Соколовський належав до видатних людей-творців, його справу продовжує зміна, яку він підготував, зокрема стали викладачами кафедри ботаніки Кзил-Ординського університету Т. Огай і В. Пак, продовжили роботу з розбудови та становлення ЦРБС Л.П. Лемпицький, І.В. Троценко, С.С. Харкевич, І.М. Шайтан, О.О. Пироженко, Р.М. Бородіна, Л.С. Скворцова, О.Ф. Токарський, Й.Й. Сікура та інші. І нині діяльність та досягнення відділу природної флори Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України значною мірою ґрунтуються на результатах роботи, проведеної професором Олександром Івановичем Соколовським.

Автор виражає щире подяку за допомогу при зборі матеріалу для статті співробітниці музею НБС ім. М.М. Гришка НАН України Наталії Валеріївні Чувікіній.

1. Гришко М.М., Соколовський О.І. Ботанічний сад АН УРСР і його колекції — К.: Вид-во АН УРСР, 1951. — 115 с.

2. Гришко М.М., Соколовський О.І., Харкевич С.С. Про створення в Ботанічному саду АН УРСР довідкового гербарію рослин, вирощуваних в ботсадах УРСР // Вісник Ботан. саду АН УРСР. — К.: АН УРСР, 1959. — № 1. — С. 142—143.

3. Звіт про відрядження на Кавказ і Далекий Схід // Архів НБС ім. М.М. Гришка, оп. 2, справа 3а, арк. 36—85.

4. Кучерява Л.Ф. Педагог та вчений Олександр Іванович Соколовський (26.08.1892 (8.09.1892) —

22.05.1974) // Український фітоценологічний збірник. — 1999. — Сер. А, № 1. — 2 (12—13). — С. 174—179.

5. План створення ботаніко-географічних ділянок у ботанічному саду АН УРСР // Архів НБС ім. М.М. Гришка, оп. 1, справа 57, 114 арк.

6. Соколовський А.І. К созданию участка "меловой (черный) бор" в Ботаническом саду АН УРСР // Акклиматизация растений. Тр. Ботан. сада АН УССР. — 1957. — Т. 4. — С. 58—69.

7. Соколовський А.І. Корневая система растений главнейших степных растительных ассоциаций заповедника "Михайловская целина" // Акклиматизация растений. Тр. Ботан. сада АН УССР. — 1958. — Т. 5. — С. 3—21.

8. Соколовський О.І. Про організацію "Системи вищих рослин" Ботанічного саду АН УРСР // Тр. Ботан. саду АН УРСР. — 1949. — Т. 1. — С. 29—38.

9. Соколовський О.І. Дослідження кореневих систем рослинних асоціацій на луках Центральної частини заплави Середнього Дніпра // Ботан. журн. АН УРСР. — 1951. — 11, № 1. — С. 14—31.

10. Соколовський О.І., Доброчаєва Д.М. Інструкція до обліку засміченості полів гірчаком рожевим у південних районах УРСР. — К.: М-во сільського гос-ва, 1953. — 42 с.

11. Харкевич С.С. О.І. Соколовський (до 80-річчя від дня народження і 55-річчя наукової та педагогічної діяльності) // Укр. ботан. журн. — 1973. — 30, № 1. — С. 119—121.

Н.Н. Перегрим

Национальный ботанический сад им. Н.Н. Гришко НАН Украины, Украина, г. Киев

ЖИЗНЬ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРОФЕССОРА
А.И. СОКОЛОВСКОГО

Описано жизненный путь и научную деятельность выдающегося ученого и педагога, первого заведующего отделом флоры и растительности СССР Центрального республиканского ботанического сада АН УССР профессора А.И. Соколовского.

М.М. Peregrym

M.M. Gryshko National Botanical Gardens, National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine, Kyiv

LIFE AND ACTIVITY OF PROFESSOR
O.I. SOKOLOVSKY

The life and scientific activity of the outstanding scientist and the teacher, the first chief of department of flora and vegetation of U.S.S.R. of Central Republican Botanical Gardens of Professor O.I. Sokolovsky are described.